Intre biserici si shopping-mall-uri

Matei Bejenaru

Text publicat in revista Praesens, nr.3/2007, Budapesta

In vara anului 2005 intr-o mica manastire din estul Romaniei o tanara maicuta suferind de schizofrenie murea in chinuri groaznice datorate "tratamentului" impus de catre preotul manastirii impreuna cu alte cateva maicute naive si credule. Acestia, fiind siguri ca aceasta era posedata de diavol au supus-o la incredibile practici exorciste, legand-o de maine si de picioare si privand-o de hrana si apa. Stirea acestei morti tragice a tinut capul de afis al presei romanesti si a fost preluata si de unele agentii internationale care au analizat pozitia ambigua a Bisericii Ortodoxe Romane (BOR) fata de aceasta situatie tragica. Cu acest prilej, presa romaneasca a relevat ca si in alte spatii religioase, biserici ori manastiri, practicile oxorciste, intretinute de preoti ori calugari, erau tolerate in pofida faptului ca oficial acestea nu erau acceptate. Unii jurnalisti au mers mai departe cu analiza lor si au incercat sa dea un raspuns la nenumaratele dileme privind rolul si pozitia dominanta a BOR in societatea romaneasca post-comunista. As dori sa mentionez si eu cateva concluzii, dupa care voi da cateva exemple privind felul in care unele pozitii artistice ori activiste au reflectat aceasta situatie.

Sondajele de opinie arata ca cetatenii romani au incredere cel mai mult in biserica si armata, parlamentul si celelalte institutii de baza ale democratiei ocupand ultimul loc in acest clasament al credibilitatii. Desigur, exista multe explicatii pentru aceasta stare de fapt, de la caracterul traditionalist si conservator al societatii romanesti, insuficient modernizata si urbanizata, la slaba dezvoltare a spiritului civic ori a individualismului, la "golul ideologic" lasat de dictatura comunista ce a fost imediat "umplut" cu "noua credinta religioasa" din anii '90, la pozitia conservatoare a elitelor intelectuale post comuniste si a formatorilor de opinie, pana la "mariajul" istoric dintre puterea politica post-comunista si biserica cu avantaje pentru ambele parti, obtinerea voturilor pe de o parte si sustinerea financiara si cresterea influentei in societate pe de alta. Spre deosebire de biserica catolica, unde autoritatea este exercitata de la Vatican, Biserica Ortodoxa Romana este autocefala de mai bine de o suta de ani, relatia stransa cu puterea laica reprezentata de statul roman modern dandu-i astfel posibilitatea de a avea o pozitie extrem de influenta in societatea romaneasca. In acest fel se explica faptul ca autoritatile comuniste au desfiintat la sfarsitul anilor '40 biserica greco-catolica a romanilor transilvaneni, integrand-o in BOR, anuland astfel independenta sa fata de statul roman comunist si reprimand opozitia ei fatisa fata de instaurarea comunismului in Romania.

In perioada recenta post-comunista, chiar daca oficial BOR nu se opune modernizarii si emanciparii societatii romanesti cu scopul de a asimila valorile europene ale individualismului si a respectului diferentelor, in straturile profunde ale ierarhiei bisericesti se manifesta o reactie adversa, promovata explicit si implicit in publicatii, luari de pozitie publice ori chiar in serviciile religioase regulate. In anii '90 in Romania am asistat la o resuscitare a spiritului si valorilor religioase ortodoxe, pe teritoriul lasat liber prin disparitia valorilor dominante comuniste. Prin participarea "soboarelor de preoti" la

manifestarile politice festiviste si prin proliferarea constructiilor de biserici, majoritatea de o calitate arhitecturala si estetica indoielnica, am asistat la colonizarea sferei publice cu simbolurile si atitudinile religioase, adesea asociate cu nationalismul romanesc antieuropean. Valorile autohtoniste si etnocentrice sunt sustinute de majoritatea populatiei romanesti, indiferent de gradul de educatie. Lipsa celor trei revolutii emancipatoare care au definit spiritul european, Renasterea, Iluminismul si Revolutia industriala isi spune astfel cuvantul. Conform istoricului roman Lucian Boia, daca in comunism era extrem de dificil sa te declari religios, acum situatia este oarecum similara dar in sens opus: a te declara ateu inseamna a te supune oprobiului public. A apartine unei minoritati sexuale este un "pacat" aspru pedepsit de biserica. Daca participi la o manifestare publica a homosexualilor sau lesbienelor, ai toate sansele de a fi agresat fizic de "fundamentalisti religiosi" organizati in fundatii si asociatii patronate de catre BOR.

Miturile istorice au devenit eroii crestini sanctificati de biserica in anii '90. Puterea politica post-comunista, in dorinta legitimarii sale in fata natiunii, a sustinut financiar si mediatic aceste actiuni. Spre exemplu, acum cativa ani, guvernul a acordat fonduri substantiale teatrelor romanesti pentru montarea unor piese de teatru legate de personalitatea domnitorului Stefan cel Mare, proaspat sanctificat de catre BOR. Acest fapt a dus la realizarea unor spectacole de slaba calitate artistica, cu decoruri si costume scumpe, privite de lumea teatrului ca o veche obligatie fata de "conducerea de partid si de stat".

Cultura romana este bazata pe text. Scriitorii au o pozitie dominanta ce le asigura vizibilitate si acces la resurse. Artistii vizuali contemporani sunt practic necunoscuti, iar proiectele lor sunt aproape "invizibile" in spatiul public ori media. As dori sa comentez cateva proiecte artistice critice fata de pozitia BOR in societatea romaneasca, tocmai pentru a le face cunoscute unui public mai larg si nefamiliarizat cu problemele romanesti. Initiat la Cluj in anul 2002, proiectul Mind Bomb, prin campania sa de afise cu tema socio-politica, a autonomizat spatiul public in ideea dezvoltarii unei constiinte civice a cetatenilor. Pentru initiatorii acestui proiect, arta este utilizata ca un mijloc de schimbare sociala prin punerea in discutie a probelemelor cu care se confrunta societatea romaneasca in procesul de normalizare, de la coruptie, ecologie, adoptia ilegala de copii, pana la diferitele fatete ale nationalismului. In afisul "Casa Domnului nu e acasa / So many houses for God, so few houses for people", intr-un chenar / frame specific icoanelor bizantine, este desenat infantil un cartier plin de biserici aflate in constructie, in fata carora dorm sub cerul liber copiii strazii. Mesajul este extrem de direct si explicit si face referire la lipsa de implicare a bisericii ortodoxe in probleme sociale ale comunitatii, fiind preocupata si ocupata cu construirea propriilor lacase de cult pentru a-si mari influenta si puterea.

Artistul bucurestean Vlad Nanca a participat in proiectul Mind Bomb cu un afis ce reprezenta imensa Casa a Poporului construita de Ceausescu in Bucuresti pe care erau desenate cupolele unei catedrale bizantine. Artistul de fapt reactiona la intentia de constructie in capitala Romaniei a Catedralei Neamului, edificiu megalomanic realizat in spiritul celui initiat de dictatorul comunist. Majoritatea clasei politice romanesti se declara in favoarea acestui proiect, el fiind de altfel si prioritatea declarata oficial a ministrului culturii de la Bucuresti. De fapt este simptomatic ca el este conducatorul unei institutii care se intituleaza Ministerul Culturii si Cultelor.

Dan Acostioaei interpreteaza ironic imagistica bizantina bazata pe stilizare si decorativism si, pentru a atrage atentia asupra omniprezentei imaginilor religioase in institutii si in spatiul public, o integreaza in "semiotica urbana". In anul 2004 el a realizat o serie de casete luminoase, asemeni celor folosite in banci, gari ori pe strada pentru a ajuta la orientarea cetatenilor. Casetele contineau desene stilizate importate din icoanele religioase cu scopul de a "ghida" "trecatorii-pelerini" catre lacasurile de cult din vecinatate. Dan Acostioaei traieste si lucreaza la Iasi, oras aflat in Moldova, regiune unde influenta bisericii este extrem de puternica.

Lucrearea artistului Ciprian Muresan, "Sfarsitul planului cincinal / The end of the Five Year Plan", il infatiseaza pe Teoctist, patriarhul Bisericii Ortodoxe Romane, lovit de un meteorit, la fel ca in lucrarea lui Maurizio Catellan. Meditatia ironica si spiritul apropriationist sunt coordonate ale lucrarilor lui Muresan. Titlul lucrarii trimite la destinul patriarhului Romaniei, care a "rezistat" in functie inca din perioada comunista, cu o exceptia primelor zile ce au urmat caderii lui Ceausescu din decembrie 1989, cand el s-a retras temporar. Prin extensie, lucrarea lui Muresan problematizeaza si concesiile BOR in relatie cu regimul comunist, intr-o perioada cand se discuta tot mai multe despre colaborarea unor ierarhi cu fosta Securitate.

Aceste proiecte artistice, alaturi de luari de pozitie critice ale unor intelectuali, lasa impresia ca spiritul critic este tot mai prezent in sfera publica. Personal as dori sa fie asa, dar constat totusi ca orientarea majoritara a elitelor culturale romanesti este catre gandirea de dreapta, traditionalista si conservatoare. O adevarata stinga intelectuala romaneasca, de tip european, progresista, inca nu s-a conturat, chiar daca initiative personale sau chiar institutionale exista. Paradoxal, tot fortele pietii vor schimba modul de viata al oamenilor. Implicit, ponderea religiei oficiale se va reduce in sfera publica, poate si pentru faptul ca oamenii vor avea o viata materiala mai buna, vor fi mai toleranti si nu isi vor face doar iluzii pentru cea de apoi. In vara anului 2006, postul national de televiziune roman a initiat proiectul "Mari romani", importand un format folosit si de alte televiziuni nationale europene. Dezbaterile create pe seama acestui program de televiziune, la care au participat personalitati ale lumii academice, jurnalisti dar si simpli cetateni au dus la votarea de catre telespectatori a lui Stefan cel Mare, despre care am vorbit anterior. Filmul documentar dedicat personalitatii sale, realizat de catre profesionisti ce lucreaza in publicitate si mass media, a creat o imagine diferita, "cu lipici" la publicul tanar urban, ce are o anumita cultura mediatica si care face *shopping* in nou aparutele mall-uri. Pentru mine, acel documentar, realizat dupa schema unui spot publicitar turistic a avut cel putin calitatea de a demitiza personajul istoric si a reduce "citirea" in cheie exhaustiv religioasa si nationalista a realizarilor sale. Acest public tanar, emancipat si comsopolit, care trebuie atras si catre arta contemporana, sper ca in viitor sa formeze masa critica pentru schimbarea mentalitatilor traditionale...